

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МИСТЕЦТВ  
ІМЕНІ І.П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО  
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ  
УКРАЇНИ**

**СПЕЦІАЛЬНИЙ КУРС  
КОНЦЕРТНІ АМПЛУА АЛЬТА В ТВОРЧОСТІ  
КОМПОЗИТОРІВ ХVІІІ – ХХІ СТ.**

**Методична розробка за тематикою творчого мистецького проекту**

Удовиченка Миколи Миколайовича

Творчий керівник:  
Холоденко Л.О.  
Заслужений діяч  
мистецтв України,  
професор

Науковий консультант:  
Ніколаєвська Ю.В.,  
доктор  
мистецтвознавства,  
професор

Харків – 2022 р.

**Анотація.** Спеціальний курс «Концертні ампуа альта в творчості композиторів XVIII – XXI ст.» має надати здобувачам вищої музичної освіти відповідні знання та навички (вміння) у сфері історії виконавського мистецтва (спеціалізація альт) з поглибленим вивченням передумов і етапів формування альтового репертуару в різні епохи становлення та розвитку альтового виконавського мистецтва та музичних стилів і напрямків.

Курс розрахований на два базових рівня – здобувачів I-II освітньо-професійних рівнів вищої освіти галузі знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальності 025 «Музичне мистецтво».

Тривалість курсу – один семестр.

**Мета курсу** – сформувати сучасне цілісне уявлення про етапи формування концертного репертуару для альта та усвідомлення основних позицій, з яких він складається.

Здобувачі повинні **знати:**

- історію виконавського мистецтва, як струнно-смичкового в цілому, так і альтового зокрема;
- етапи становлення концертного виконавства на альті;
- передумови створення творів для альта у відповідних епохах музичного мистецтва (від барокового до сучасного);
- принципи класифікації альтового репертуару;
- відмінності і стильову специфіку альтового репертуару.

Після проходження курсу здобувачі повинні **уміти:**

- орієнтуватися у різноманітних стилях композиторської творчості для альта;
- формувати альтові концертні програми за стильовими та жанровими принципами.

## Питання спецкурсу

### **Змістовий модуль 1. АЛЬТ В СИСТЕМІ КОМПОЗИТОРСЬКОГО МИСЛЕННЯ МИТЦІВ XVII–XIX СТ.**

#### **ТЕМА I.**

1.1. Становлення виконавства на струнно-смичкових інструментах в епоху бароко (XVII – XVIII ст.). Альт в інструментальному виконавстві того часу.

1.2. Становлення альтя як сольного інструменту

1.3. Перші твори для альтя на концертній сцені. Передумови створення. Взаємодія виконавської та композиторської діяльності у творчості музикантів епохи XVII ст.

1.4. Жанрово-стилістичні особливості інструментальних творів доби бароко для альтя. Типові різновиди штрихової техніки. Основні види фактур. Особливості використання технічних прийомів для гри на струнно-смичкових інструментах.

#### **ТЕМА II.**

2.1 Мангеймська школа. Альт у творчості династії Стамиців. Концертно-виконавська діяльність Стамиців.

2.2 Основні сольні та ансамблеві твори для альтя (за участі альтя) у творчості Стамиців.

Типові інструментальні фактури, технічні засоби та штрихи в альтювих творах Стамиців.

#### **ТЕМА III.**

3.1 Альт у творчості віденських класиків.

3.2 Значення (функції) альтя в оркестрових, ансамблевих творах Й.Гайдна.

3.3. Значення (функції) альтя в оркестрових, ансамблевих творах В.А.Моцарта

3.4 Значення (функції) альтя в оркестрових, ансамблевих творах Л.Бетховена

3.5 Типові види фактур (штрихів) в струнних квартетах віденських класиків. Особливості стилістики, жанрові особливості.

3.6 Твори В.А. Моцарта для альтя. Трактування сольних можливостей альтя Моцартом.

#### **ТЕМА IV.**

4.1 Передумови і наслідки відокремлення виконавської та композиторської діяльності.

4.2 Творчість А.Хоффмайстера. Основні твори Хоффмайстера для альту (концерти, ансамблі).

#### **ТЕМА V.**

5.1 Становлення альтового виконавства у XVIII-XIX ст. А.Ролла, К.Юран – видатні альтисти-виконавці.

5.2 Основні твори для альту у композиторській спадщині А.Ролли. Концерти, ансамблеві твори. Жанрові особливості та типові фактури і технічні прийоми. Трактатування сольних можливостей альту у творчості А.Ролли.

#### **ТЕМА VI.**

6.1 Альт у творчості видатних виконавців-віртуозів доби романтизму.

6.2 Альт у творчості Н.Паганіні (Соната для великого альту, Тріо, Квартети за участі альту).

6.3 Твори для альту А. В'єтана, Г. Венявського, Й.Губай, Дж.Енеску. Особливості творчих стилів, технічних прийомів.

#### **ТЕМА VII.**

7.1 Х.Зітт та його твори для альту (Концерт, Концертна п'єса, твори малою форми, етюди), їх місце та значення в альтовому репертуарі.

7.2 М.Брух та його твори для альту (концерт для альту та кларнета з оркестром, 8 п'єс для альту та кларнета, Романс).

7.3 Місце та значення перекладень для альту деяких творів М. Бруха.

#### **ТЕМА VIII.**

8.1 Альтові твори Р.Шумана.

8.2 Альт у творчості Й.Брамса (альтові сонати, квартети).

8.3 Альт у творчості А. Дворжака.

**Змістовий модуль 2. ВЗАЄМОДІЯ «ВИКОНАВЕЦЬ-КОМПОЗИТОР» У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ АЛЬТОВОГО РЕПЕРТУАРУ XIX–XXI СТ.**

## **ТЕМА ІХ.**

9.1 Г.Ріттер, О. Недбал, Л. Тертіс, Уільяма Примроуз, В. Борисовський – вплив їх виконавської діяльності на композиторів сучасників.

9.2 Й.Боуен та Л.Тертіс – приклад творчої співпраці. Альтові твори Й. Боуена – їх місце та значення в альтовому репертуарі. Стилiстичні особливості.

## **ТЕМА Х.**

10.1 Постать Р.Кларк. Р. Кларк як альтистка-виконавець.

10.2 Альтові твори Р. Кларк. Їх стилістичні особливості та значення в альтовому репертуарі.

## **ТЕМА ХІ.**

11.1 Творча постать П. Гіндеміта, його значення та вплив на альтове виконавство у ХХ ст.

11.2 Основні твори для альтя П. Гіндеміта. Стилiстичні особливості. Специфіка використання технічних засобів (традиційні та новітні підходи).

## **ТЕМА ХІІ.**

12.1 Твори для альтя композиторів ХХ ст. Місце альтя в творчості провідних сучасних композиторів. Зміна відношення до альтя, альтової техніки та тембрових можливостей інструмента.

12.2 Твори для альтя Д. Мійо (4 портрети, Сонати). Характерні стилістичні риси композитора. Типові інструментальні фактури та технічні засоби відтворення художньої концепції.

12.3 А.Онеггер та його Соната для альтя та фортепіано. Жанрові та стилістичні основи побудови циклу.

12.2 Альтовий концерт У. Уолтона

12.3 Альтовий концерт Б.Бартока

12.4 Альтовий концерт Д.Мійо

12.5 Альтовий концерт А.Шнітке

12.6 Інші твори для альтя сучасних композиторів (Відеман, Плетньов, Боярський та інш.)

### **ТЕМА XIII.**

13.1 Твори українських композиторів. Вплив українських та зарубіжних альтистів-виконавців на композиторську творчість.

13.2 Є.Станкович та його альтові твори

13.3 Твори для альту харківських композиторів (Д. Клебанов, В. Бібік, В. Пацера, В. Птушкін, О. Гнатовська)

### **ТЕМА XIV.**

14.1 Концертні та конкурсні програми – загальне та відмінності.

14.2 Принципи формування конкурсних програм. Національні, міжнародні конкурси. Конкурси з визначення професійної відповідності.

14.3 Концертний виступ та принципи побудови програм. Види концертних виступів. Програми з метою популяризації альтової творчості.

### **ТЕМА XV.**

15.1 Подальші перспективи розвитку альтового концертного виконавства.

15.2 Провідні сучасні виконавці на альті. Зміна підходу до підготовки сучасних альтистів, зміна виконавського стилю.

15.3 Альт в сучасних ансамблях.

15.4 Альтові майстер-класи, фестивалі, конкурси.

## **Форми навчання**

Теоретичне лекційне навчання, практичні заняття та самостійна робота.

## **Тематика практичних занять**

1. Підбір репертуару для концертної програми-лекції «Альт у мистецтві Бароко», «Альт в період Класицизму». Складання анотацій до обраних творів.
2. Підбір репертуару до програми-лекції «Романтичний альт». Складання анотацій до обраних творів

3. Підбір репертуару до програми-лекції «Альт у творах ХХ ст.». Складання анотацій до обраних творів.

### **Питання для самостійної роботи**

1. Альтові концерти Антоніна та Яна Стамиців. Ансамблеві твори композиторів мангеймської школи за участі альта.
2. Ансамблеві твори В.А.Моцарта за участі альта. Функція альтової партії та особливості фактури (використані види інструментальної техніки).
3. Твори французьких композиторів ХІХ-ХХ ст. для альта (у тому числі, перекладенні для альта).
4. Твори П.Хіндемита для альта соло. Типові риси і особливості. Технічні засоби втілення художньої концепції.
5. Альтовий концерт Б.Бартока – до питання авторства твору.

### **Орієнтовний перелік питань для підсумкового контролю**

1. Дайте оцінку стану виконавства на альті в епоху музичного бароко. Окресліть передумови розвитку цього виконавства, фактори, що цьому сприяли.
2. Місце і роль барокових творів у сучасному альтовому концертному виконавстві.
3. Значення творчості В.А.Моцарта у зміні трактування сольних можливостей альта.
4. Дайте характеристику основних творів А.Ролли для альта (концерти для альта з оркестром, ансамблеві твори). Значення композиторської творчості А.Ролли для розвитку концертного альтового репертуару.
5. Назвіть основні твори видатних скрипалів-віртуозів ХІХ ст. для альта. Дайте оцінку значення та місця цих творів в сучасному концертному альтовому виконавстві. У чому їх значення для становлення концертного альтового виконавства.
6. Основні риси (особливості) альтових творів Р.Шумана та їх значення у розвитку альтового репертуару.

7. Назвіть основні твори Й.Боуена для альту (сольні та ансамблеві). Основні риси (традиційне та відмінності) цих творів. Порівняйте виконавські концепції провідних сучасних альтистів в інтерпретуванні цих творів.

8. Альтові концерти Б. Бартока, У. Уолтона, А. Шнітке. Основні задачі і проблеми з якими стикаються музиканти під час виконання цих творів в форматі міжнародних конкурсів.

9. Етапи становлення альтового виконавства в Україні та його вплив на творчість українських композиторів. Дайте характеристику основним творам українських композиторів для альту (спільне та відмінності).

10. Назвіть основні принципи (специфіку) формування концертних програм для виступів в концертах, конкурсах, онлайн концертах (проектах), тематичних фестивалях.

## Рекомендована література

### **Обов'язкова:**

1. Гаврилець Д. Г. Європейський альтовий концерт : генезис, еволюція, жанрові моделі : дис. ... кандидата мистецтвознавства : 17.00.03 – Музичне мистецтво / Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. Львів, 2012. 227 с.
2. Гаврилець Д. Г. Педагогічний репертуар альтиста : Три концерти для альту з оркестром. Київ : Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, 2008. 176 с.
3. Городецький А. В. Європейське альтове мистецтво першої половини ХХ століття: виконавська практика та композиторська творчість: дис. ... кандидата мистецтвознавства. Київ, 2019. 219 с.
4. Карапінка М. З. Жанрова парадигма європейської сонати для альту і фортепіано ХVIII–ХХ століть : автореф. дис. ... кандидата мистецтвознавства : 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. Львів, 2011. 16 с.
5. Косенко Г. Г. Темброва семантика альту у творчості харківських композиторів 1960 – 2000-х рр : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 / ХНУМ імені І. П. Котляревського. Харків, 2018. 24 с.
6. Криса О. Б. Альтове мистецтво Києва у контексті європейських традицій : дис. ... кандидата мистецтвознавства : 17.00.03 – Музичне мистецтво / НМАУ імені П. І. Чайковського, Київ, 2011. 219 с.
7. Кугель М. Б. Шедеври інструментальної музики : в 2-х книгах. Книга 1, книга 2. Київ, 2009. 195 с.
8. Кулаков С. В. Альтова інтерпретація 6 сюїт Й. С. Баха для віолончелі соло : дис. ... кандидата мистецтвознавства : 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ, 1999. 208 с.
9. Купріяненко Е. Б. Альт у політембровому камерно-інструментальному ансамблі австро-німецької традиції (пізніє бароко – Й. Брамс) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Харківський державний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 2010.
10. Палшков Б. Б. Особенности оркестрового исполнительства и вопросы методики подготовки альтиста-оркестранта : авт. дисс. ... кандидата искусствоведения // Киевская государственная консерватория имени П. И. Чайковского. Киев, 1971. 33 с.
11. Палшков Б. Б. Особливості звуковидобування та інтонування на альті. Київ : Музична Україна, 1982. 96 с.
12. Палшков Б. Б. Техніка гри на альті в оркестрі. Київ : Музична Україна, 1988. 95 с.
13. Ракочі В. О. Еволюція інструментального соло як відображення розвитку симфонічного оркестру кінця ХVIII–поч. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 Музичне мистецтво / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Київ, 2016. 18 с.

14. Тучапець А.І. Альтова музика Євгена Станковича як феномен творчості композитора. *Ukrainian Music: Personal Dimension*. Scientific herald of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine. 2020. Issue 127. DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2020.127.213874>

15. Altmann W. (1929). Zur Geneschichte der Bratche und der Bratschisten. *Allgemeine Musik-zeitung*.

16. Altmann W., Borissovsky V. (1937). *Literaturverzeichnis für Bratsche und Viola d'amore*. Wolfenbüttel : Verlag für musikalische Kultur und Wissenschaft. Reittererová, V. (2005). Sitt Hans (Hanuš). In Peter Csendes; Helmuth Grössing; Elisabeth Lebensaft (eds.). *Österreichisches biographisches Lexikon, 1815-1950*. Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

17. Glyde R. (1986). The J. C. Bach-Casadesus Concerto in C Minor: A Second Handed Gem. *The Journal of the American Viola Society*. Provo : Brigham Young University. Vol. 2 (2).

18. Menuhin Y., Primrose W. *Violin & viola*. Kahn & Averill, 1988. 288 p.

19. Nelson S. M. (2003). *The violin and viola : history, structure, techniques*. Mineola, New York : Dover.

20. Riley M. W. (1991). *The history of the viola, Vol. 2*. Michigan : Printed by Braun-Brumfield, Ann Arbor. Michigan: Braun-Brumfield

21. Riley, Maurice W. (1991). *The Czechoslovakia Viola School*. Michigan: Braun-Brumfield.

22. Zeyringer F. (1988). *Die Viola da Braccio*. Munich : Helter Druck&Verlag,.

### *Додаткова:*

1. Горюхина Н. А. Эволюция сонатной формы. Киев : Музична Україна, 1973. 311 с.

2. Жаркова В. Б. Десять взглядов на историю западноевропейской музыки. Тайны и желания Номо Musicus : в 2-х томах. Том 1. Київ : ArtHuss, 2018. 344 с.

3. Катрич О. Стиль музыканта-виконавця (теоретичні та естетичні аспекти). Дослідження. Дрогобич: Відродження, 2000. 100 с.

4. Сандаджян А. Х. Усовершенствование альтовой постановки и его музыкально-исполнительское значение : автореферат дисс. ... кандидата искусствоведения / Академия наук Армянской ССР. Ереван, 1973. 25 с.

5. Сумарокова В. Г. Виконавська школа як об'єкт дослідження : до визначення поняття / Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : зб. статей, Вип. 40, книга 10. Київ, 2004. С. 180–190.

6. Primrose W. *Technique is memory : a method for violin and viola players based on finger patterns*. London, New York : Oxford University Press, Music Dept. 1960. 109 p.

7. Schwartz Steve. Dmitri Klebanov. *Japanese Silhouettes Viola Concerto*. Natalia Biorro, soprano, Mela Tenenbaum, viola d'amore & viola, Philharmonia Virtuosi/Igor Blazhkov, Philharmonia Virtuosi/Richard Kapp. ESS.A.Y Recordings CD1052. 1997. URL: <http://www.classical.net/music/recs/reviews/e/ess01052a.php>.

8. Tertis L. *My viola and I*. London : Elek, 1975. 184 p.